

Slovenska sprava je nekaj posebnega. To ni sprava v pomenu, s katerim se srečamo, ko govorimo o spravi med Francozi in Nemci po drugi svetovni vojni oziroma o mirovni pogodbi (1947) med Jugoslavijo in Italijo, dokončani z osimskimi sporazumi (1975). Ravno tako to ni sprava v pomenu sprave med tistimi Britanci, ki so bili za brexit, in tistimi, ki so bili proti. Še manj sprava, ki sledi medosebnim sporom in prepirom ter ji pravimo umiritev, pomiritev, poravnava in podobno.

Kaj je in kaj ni vsebina sprave

Tekst

Tine Hribar

Foto

Matej Družnik

Slovenska sprava v njenem polnem pomenu je za nas nekaj, kar Slovenci pričakujemo že stoletja. To velja tudi za naše stoletje. Kljub temu da smo konec prejšnjega stoletja s spravno slovesnostjo v Rogu dosegli (vsaj simbolno oz. formalno) spravo z mrtvimi in se po njej (vsaj nekateri) že več kot trideset let trudimo tudi za spravo med živimi. Pogoji vsebinske sprave in s tem združitve vseh nacionalnih moči slovenskega naroda so po nadškofu Šuštarju trije: priznanje krivde, prošnja za odpuščanje in odpuščanje. Ob tem ponavadi pomislimo na povojne zločince, krivce za množični pomor vrnjenih domobrancev. Toda Šuštar je glede prvega, ključnega pogoja v pridigi na veliki četrtrek, 2. aprila 1990, torej dva meseca pred spravno slovesnostjo v Rogu, dejal: »Tudi v svojem imenu in v imenu slovenskih škofov danes ponovno poudarjam, da kot kristjani zavračamo vsako misel na maščevanje, da vsem iskreno odpuščamo, da priznavamo svoj delež krivde in prosimo odpuščanja vse, ki se jim je zgodila krivica in so doživeli preganjanje ali celo smrt, čeprav so bili nedolžni.« Šuštar torej priznava deljeno krivdo, cerkveno sokrivdo in s tem soodgovornost za dogodke med bratomornim spopadom med drugo svetovno vojno. Kakšen in kolikšen je navedeni katoliški delež krivde za ta spopad, imenovan tudi državljanska vojna?

Trideset let po vojni smo poslušali le komunistično, revolucionarno razlago. Po Kocbekovih razkritjih leta 1975 smo si dvajset let prizadevali, da bi poleg okupacije izpostavili tako dvojnost (narodnoosvobodilni boj in revolucijo) partizanstva kot dvojnost (protirevolucijo in kolaboracijo) domobranstva. Zdaj sta že več kot dvajset let v ospredju kritika partizanstva kot povsem podrejenega partijsko boljševističnemu vodstvu in apologija domobranstva kot zgolj protirevolucionarnega upora. Ali ni že čas, da pridemo do vsebinsko bolj vsestranske, če že ne celovite podobe? Da vsaj načnemo vprašanje sokrivde in njene porazdeljenosti? Ter se tako čim bolj približamo resnici, brez katere ni in ne bo slovenske sprave. Kakšen in kolikšen je navedeni delež krivde pri enih in drugih? Pri partizanih in domobrancih?

Boljševiško komunistična krivda

Začnimo s slovensko komunistično partijo z Edvardom Kardeljem na čelu. V zapisih Dušana Pirjevca - Ahaca leta 1975 z naslovom *Dnevnik in spominjanja* iz 45. številke Nove revije v letu 1986 se srečamo s Pirjevčevo radikalno avtorefleksijo. Ko vztraja pri pravilnosti odločitve za upor okupatorju, Pirjec hkrati izpostavi tudi partijsko zlorabo partizanstva:

»Čisto jasno je, da smo komunisti glede svoje želje, glede na bistvene nemožnosti samoutemeljevanja potrebovali državljansko vojno in da smo v tem smislu bili 'veseli' bele

Sprava je mogoča med ljudmi kot ljudmi, ne med ljudmi kot vlogami. Eno je človek kot oseba, drugo pa ta isti človek s svojimi takšnimi ali drugačnimi vlogami. Zato ideološka sprava med partizanstvom in domobranstvom ni mogoča; mogoča je le etična sprava na medčloveški ravni, med ljudmi kot ljudmi.

garde, in sicer natanko tako, kakor to opisuje Kocbek, le da Kocbek ni povedal vsega. Samo državljanska vojna je lahko povsem in v celoti potrdila projekcijo in samozasnutek KP. In samo državljanska vojna je odpirala zanesljivo perspektivo zmage KP in prevzema oblasti, kajti treba je vendarle že enkrat razumeti, da je bistveni cilj KP: oblast in samo oblast. [...] In če je KP iskala možnosti za 'preprečenje' državljanske vojne – npr. pismo Rožmanu, je bil to že element razredne borbe oziroma državljanske vojne. Saj menda ni šlo za to, da bi nastala prava državljanska vojna, potrebni so bili le elementi, potrebne so bile le zadostne količine bele garde in ne državljanska vojna v smislu popolne notranje shizme. Samo pojav bele garde je omogočal hegemonijo KP, kajti šele v tem trenutku je bilo mogoče vsaj načeloma zadostiti položaju v smislu *ali* : *ali*. Šele v tem trenutku je bilo mogoče likvidirati kolicijo – in spremeniti vse skupine v navadne zaveznike, ki so vedno bolj ali manj sumljivi. Jaz se res dobro spominjam, da je pojav bele garde deloval v nekem čisto določenem smislu 'odrešujoče', če smem tako zapisati. [...] Za nas, komuniste, bi bilo zelo slabo, če bi se nam pridružil npr. sam škof Rožman.»

V nadaljevanju svojih spominjanj leta 1975, dve leti pred smrtjo pri šestinpetdesetih letih, Pirjevec izreče tudi tisto, kar si Kocbek še ni upal; povojni Zločin označi, ga poimenuje prav kot zločin: »Problem postane likvidacija tistih 12.000 domobrancev po vojni. Če so ti domobranci vojaki, potem je ta pokol čisto navaden zločin. S stališča narodnoosvobodilne morale (s stališča morale OF) te likvidacije ni možno opravičiti in ostaja pokol, tj. zločin. Opravičiti ga je možno samo s stališča državljansko-razrednega boja = a to opravičilo spet ni možno, ker državljansko-razredna vojna ni bila nikoli v resnici proklamirana. [...] Če pa je kaj problem, je samo dejstvo, da sta Kardelj in Kidrič kratko malo znikala ta pokol, kajti to dejstvo kaže, da sta se čutila kriva. To pa pomeni, da komunisti res nosijo to krivdo, in res je, da je bil to tajen sklep in da je vse ostalo tajno.»

Vse to je Pirjevec ne samo evidencial in dokumentiral, ampak tudi pogumno izrekel že pred več kot štiridesetimi leti. Sredi »svinčenih« sedemdesetih let, v času najhujše restalinizacije.

Kako da se dandanes nekateri dediči domobranstva, celo tisti, ki se tedaj še rodili niso, trkajo po prsih, češ da so razkrili nekaj povsem novega, za povrh pa se imajo ob tem še za nadvse pogumne? In z druge strani, kako da se nekateri dediči komunizma, stari od dvajset do osemdeset let, še zmerom obnašajo na smrkav način? In lažjejo, »kot smrkavci«, naprej? Ker so nekatera morišča že odkrita, ne morejo več zanikati zločinskih pokolov, vse do danes pa niso (bili) zmožni vsaj pozvati tistih, ki kaj vedo, da povedo, kar vedo. Tako ostajamo pri zločinih brez zločincev, živimo v večji meri, kot bi bilo treba, v kulturi, ki to ni; kajti kultura laži je lažna kultura. Kar v določeni meri velja tudi za nasprotno stran, za dediče domobranstva.

Klerikalno katoliška krivda

Vzemimo izpoved leta 1945 še zelo mladega domobranca, po vsej verjetnosti pod duhovno

oskrbo kaplana Mitje Šinka, kurata »pri oklopnem vlaku Grosuplje in pri III. bataljonu« domobranstva. Tedaj sedemnajstletni Stane Štrbenk (1927–2019), po ustanovitvi Nove Slovenske zaveze dolgoletni tajnik te novodomo-branske organizacije, je po več kot sedemdesetih letih izpovedal tole pretresljivo, obenem pa vso globinsko tragiko domobranstva vsebujočo zgodbo:

»Moj sošolec, prav tako šestnajst, sedemnajstletni gimnazijec, je bil skupaj z nami na oklepem vlaku. Slepo je bil zaljubljen, v dekle, ki je bila partizanka. Sam sem to dobro vedel. Izkoriščala ga je tako, da ji je nosil iz našega skladišča različno strelivo za partizane. V Grosupljem je bila manjša nemška enota in Nemci so to zvedeli. Spraševali smo se, kako je to mogoče, saj ga nihče od nas ni izdal. Na vsem lepem so fanta aretirali, zaprli in zasliševali. Žal nam ga je bilo, vendar rešitve zanj ni bilo. V Ljubljani ga je nemško vojaško sodišče obsodilo na smrt! Smrtno kazen bo moral izvesti naš vod, eden od nas bo moral ustreliti svojega soborca in kolega. V vođu sva bila tudi jaz in prijatelj Pavel Kogej. Povedali so nam, da bomo vsi štirje iz voda istočasno streljali, nabo pa bo imel samo eden. Tako ne bomo nikoli vedeli, kdo ga je ustrelil. Za vse nas nič bolj tolažilno. Streljati bomo morali vsi! Žalostna procesija našega voda z obsojencem, z duhovnikom in nemškim stražarjem je morala v gozdček nad Grosupljem. Bili smo pogrebci svojega kolega in hkrati vsak od nas možen morilec!« [Pogovor s Stanetom Štrbenkom (Vanja Kržan): *Hvaležen sem Bogu, da sem preživel! Rad živim!* (Zaveza 27/2017/3, str. 30)] Da: morilec!

Ob tej skoraj povsem nereflektirani izpovedi sem si zapisal tri strani vprašanj. Naj tu izpostavim le dvojje vprašanje. Prvo vprašanje: Kdo je bil kriv, da so se mladoletni domobranci, še skoraj otroci, znašli v tako grozljivi situaciji? Ujeti v krog nenavadne trojice, tj. slovenskega obsojence, katoliškega kurata in okupatorskega podoficirja? In kako da se domobranec Štrbenk še po sedemdesetih letih ni osvestil, kaj je zares počel, ko je služil okupatorju na oklepem vagonu z mitraljezi ter transporte nemškega vojaštva in orožja branil pred partizanskimi napadi; in bil s tem sokriv za vse tiste smrti Angležev, ki so padli na italijanski fronti? Je Štrbenk o vsem tem kdajkoli razmišljal na Pirjevčev, avtorefleksijski in avtokritičen način? Nič ne kaže na to. Kakor tudi pri njegovih nekdanih domobranskih soborcih (z izjemo Pavla Kogejja) in voditeljih Nove Slovenske zaveze ne.

Sokrivda Komunistične partije in Katoliške cerkve

Preidimo zdaj na primerjavo obeh strani, partizanske in domobranske. Kardelj 1. oktobra 1942 Ivanu Mačku - Matiji izda tale pošastni ukaz: »Duhovne v četah vse postreljajte!« A tudi v domobranski brošuri *Boji tudi v vojski kristjan!*, ki je izšla za veliko noč 1944 (tik pred prisego »vodji Velike Nemčije« na njegov rojstni dan 20. aprila), naletimo na enako grozljiv ukaz. Ukaz, ki ga vpelje vprašanje: »Kako je ravnati z odpadlimi duhovniki pri partizanih?« Odgovor: »Kakor z drugimi partizani.« Kako? Tudi pojasnitev za to vprašanje nahajamo v

navedeni brošuri domobranskega Odseka za verske zadeve: »V dvomu, kjer ni gotovosti, da je kdo komunist, se smemo postaviti na aprioristično stališče: *Kdor je pri partizanih, je zločinec*. Biti pri partizanih je zločin. (Partizanstvo je zločinstvo.) Kogar pa pri zločinu najdemo, tega imamo upravičeno za zločinca, dokler nam nasprotnega ne dokaže.« In: »*Ali je moralno na svojo roko ustreliti komunista, čeprav Nemci zahtevajo izročitev? To sme narediti komandant, ki ima oblast nad življenjem in smrtjo*.« Se pravi: ustreliti – po možnosti brez vednosti Nemcev. Zakaj brez vednosti domobrancem nadrejenega okupatorja? Ker so Nemci marsikoga, čigar smrt so si zaželi domobranci, poslali le v taborišče Dachau ali pa ga celo izpustili.

Pravkar navedena domobranska »moralna načela« so iz priročnika, ki ga je v katekizemski obliki pod vplivom Aleša Ušeničnika in z blagoslovom škofa Rožmana napisal profesor cerkvenega prava dr. Alojzij Odar, po Ehrlichovi smrti leta 1942 formalno vodilni ideolog Katoliške akcije, po vojni pa tudi dekan begunske Ljubljanske teološke fakultete v Argentini. Priročnik je izšel pod okriljem »višjega vojaškega kurata« s činom stotnika, sicer »moralnega teologa«, dr. Ignacija Lenčka; izdal pa ga je domobranski Odsek za verske zadeve pri Organizacijskem štabu Slovenskega domobranstva.

Vendar s to krvavo brošuro vrh domobranske krščansko moralne prevzgoje še zmerom ni bil dosežen. Svoj presežni višek prevzgoja doseže šele z brošuro *Smrt osvobodilni fronti*, izdano konec leta 1944. Ta se sklone z naslednjo apokaliptično grožnjo:

»Kdor danes komunizem podpira, uničuje slovensko zemljo in se sam izloča iz narodne skupnosti. Borba za veliko idejo, kakor je rešitev slovenske domovine, zahteva veliko žrtev! V času, ki bo prišel, ne bo prostora za te, ki nas danes uničujejo v imenu mednarodne in protislovenske komunistične ideologije, ne za te, ki gledajo ob strani. Zgodovina bo vodil tisti, ki jo kuje.«

Isto so si mislili boljševiški voditelji Osvobodilne fronte. In zato se je končalo, kakor se je. Bi kdo res rad ponovil vse znova? Upam, da med nami, zdaj in tu, ni nobenega takega.

Spravne možnosti

Kaj torej lahko storimo, vsi skupaj, da se slovenska sprava, v katero je tako močno verjel nadškof Šuštar, ne bi sprevrgla v novi, tako rekoč obnovljeni in zato poglobljeni slovenski razkol? Narediti moramo vse, kar moremo. Samo po sebi ali le s čakanjem ne nastane nič. Zato sem prepričan, da se edino pravilna pot, ki nas lahko pripelje do sprave, zarisuje v naslednji izjavi:

»Na dejanja sprave tudi ne moremo samo čakati. Če so se drugi pregrešili zoper nas, nas to ne odvezuje dolžnosti, da priznamo krivice, ki so jo mogoče oni trpeli tudi z naše strani. Ene krivice ne moremo opravičevati z drugo. Ponavljanje medsebojnih obtožb ne vodi nikamor. Zrelo in moralno je, da priznamo svoj delež krivde. Prav to bo tudi drugo stran najbolj zavezalo k temu, da bo tudi ona prej ali slej storila podobno. Zato ni ponigla-

»Vedno znova sem poudarjal, da si moramo prizadevati za spravo med živimi, ko smo vsaj formalno dosegli spravo z mrtvimi. Žal tudi kristjani niso bili vedno pripravljeni na tako spravo. Večkrat slišimo ugovor: Najprej bomo malo obračunali. Vedno znova pa mora Cerkev spominjati na Kristusove besede: Oče, odpusti jim, saj ne vedo, kaj delajo.« (Alojzij Šuštar)

vo, temveč častno, če moremo pri dejanjih sprave in medsebojne pomiritve narediti prvi korak.«

Kdo je podal to izjavo? Sovpadajočo z izjavo nadškofa Šuštarja, ki sem jo navedel na začetku? Gre za izjavo Komisije Pravičnost in mir pri Slovenski škofovski konferenci, ki jo je 2. julija 1990 podpisal njen predsednik prof. dr. Anton Stres in ima naslov *Za globlje razumevanje sprave*. Z besedilom te izjave se v celoti strinjam, saj ta izjava slej ko prej ostaja eno najboljših besedil na temo slovenske sprave. Problem je namreč v tem, da smo se doslej večinoma gibali v območju pristranskih in zato polovičnih resnic. Pol resnice pa je, kot vemo, cela laž. Četudi se kak center imenuje center sprave, a obenem širi polresnice, bodisi leve bodisi desne, to v resnici ni center sprave, temveč protispravni center, center za poglobljanje razkola v narodu. Uporablja zaščitno znamko SPRAVA, da bi pod krinko »sprave« lahko nadaljeval s svojim razkolništvom in s tem širil slovenski razpor.

Slovenska sprava je narodna sprava: sprava naroda v sebi in s samim seboj, utemeljena v spravljenosti vsakega od nas s svojo vestjo, z vestjo kot glasom lastne biti. Sprava je mogoča med ljudmi kot ljudmi, ne med ljudmi kot vlogami. Eno je človek kot oseba, drugo pa ta isti človek s svojimi takšnimi ali drugačnimi vlogami. Zato ideološka sprava med partizanstvom in domobranstvom ni mogoča; mogoča je le etična sprava na medčloveški ravni, med ljudmi kot ljudmi.

Na tej točki nastopi tudi razlika med krivdo in odgovornostjo. Od tistih, ki so (bili) neposredno krivi za medvojne in povojne zločine, skoraj nikogar več ni med živimi. Vsi, ki smo živi, pa smo odgovorni za resnico o medvojnih in povojnih dogodkih; ne glede na to, ali so ti dogodki še živi ali pa so le zgodovina. Nismo vsi odgovorni za vse, smo pa odgovorni za svoje stališče do vsega; tudi do tistega, česar nismo naredili. Brez te odgovornosti ni sprave.

Zato je naš naslednji korak do slovenske sprave lahko le tisti, s katerim se bomo približali resnici kot taki in v celoti: vstopili v prostor jasnine, iz katere se rojevajo resnice. Ob sočasnem zavedanju, da obstajajo meje človekove osebne odgovornosti. Saj ljudje ne vedo, kaj delajo. Teološko rečeno. Filozofsko razumljeno: v svoji bivanjskosti so odvisni od bitno-zgodovinskih dogodij; in zaradi tega na metafizični ravni, kar tragedi potrjujejo že od Sofokla naprej, brez krivde krivi. Povedano v jeziku evangelijev: »Vedno znova sem poudarjal, da si moramo prizadevati za spravo med živimi, ko smo vsaj formalno dosegli spravo z mrtvimi. Žal tudi kristjani niso bili vedno pripravljeni na tako spravo. Večkrat slišimo ugovor: Najprej bomo malo obračunali. Vedno znova pa mora Cerkev spominjati na Kristusove besede: Oče, odpusti jim, saj ne vedo, kaj delajo.« (Alojzij Šuštar: *Spravne slovesnosti – plamenček upanja na slovensko spravo*, Cerkev v svetu 32/1998/5-6, str. 105) Kar pa nas ne odvezuje, marveč zavezuje k temu, da sledimo svoji vesti oziroma pravrednotam človeškosti in človečnosti človeka, strnjjenih v svetovnem etosu. ●